

From: 5.1.2e
To: Raadsgriffie; Secretariaat Gemeentesecretaris
Subject: Stemming voor het gerestaureerde Schnitgerorgel Academiehuis Grote Kerk Zwolle
Date: donderdag 9 juli 2026 11:07:23

Aan het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Zwolle en de leden van de Gemeenteraad van Zwolle.

Geacht College en geachte leden van de gemeenteraad Zwolle,

In de afgelopen tijd heb ik met grote belangstelling de discussie gevolgd rond de te kiezen stemming voor het gerestaureerde Schnitgerorgel in het Academiehuis van Zwolle.

Onlangs kwam mij het artikel uit het Reformatorisch Dagblad onder ogen aangaande dit onderwerp. Tevens las ik in het tijdschrift Nota Bene, uitgegeven door de KVOK (Koninklijke Vereniging van Organisten en Kerkmusici), dat er definitief gekozen zou zijn voor de Michaelstemming.

Graag wil ik onderbouwen waarom de Michaelstemming m.i. een verkeerde keuze is voor het Schnitgerorgel in het Academiehuis van Zwolle.

Ik heb mij de laatste jaren uit pure belangstelling verdiept in orgelstemmingen en ik heb er, met mijn achtergrond als wiskundige, veelvuldig aan gerekend en ik heb vele verschillende stemmingen beluisterd. Tevens houd ik mij, als kerkmusicus III, vrijwel dagelijks bezig met het studeren van orgelliteratuur.

In het restauratieplan van het Schnitgerorgel staat over de stemming het volgende uitgangspunt: “het aanbrengen van een nader te bepalen ongelijkzwevende stemming, rekening houdend met de in 1721 aanwezige gemodificeerde middentoonstemming.”

In de notitie stemming Schnitger-orgel Zwolle staat vermeld dat ieder gevonden snippet informatie wordt benut voor een zo waarheidsgetrouw mogelijk resultaat. Eén van deze snippets is het volgende citaat uit het keuringsrapport van 1721:

“Aangaande het accoort van ’t gantsche orgel vinden wij dat wel passeeren kan (: dogh is niet gestelt op die manier als men gewoon is in Holl[an]t de orgels te stellen om dat de Terz van g: en h: en die van g: en be wat grooter sijn gemaakt om de terz van h: en d_l[dis] eenighsints passabel te maken.”

Het lijkt er in de genoemde notitie op dat de keuze voor de Michaelstemming slechts gebaseerd is op louter de hierboven geciteerde informatiesnipper. Deze is erg dun. Bovendien zijn de begrippen “wat grooter” en “eenighsints passabel” slechts relatief te interpreteren. Hier liggen geen berekeningen onder, maar hebben de keurmeesters destijds waarschijnlijk slechts hetgeen ze gehoord hebben, gemeld.

Het is geenszins zeker of “wat grooter” dicht bij zuiver betekent en “eenighsints passabel” heel groot heeft aangeduid.

Het citaat uit het keuringsrapport uit 1721 is m.i. te mager om te kiezen voor de Michaelstemming. De Michaelstemming is ontleend aan de zogenaamde Nordenstemming. De Nordenstemming is ontworpen in 1985 en is dus volstrekt niet historisch te noemen.

De Michaelstemming legt te grote beperkingen op wat betreft de uit te voeren muziek. De opmerking dat de Michaelstemming (Nordenstemming) zoveel grote- en kleine tertsakkoorden toelaat dat bijna alle literatuur tot 1750, veel muziek tot ongeveer midden negentiende eeuw en (verrassend) verschillende werken uit de twintigste eeuw zonder aanpassingen gespeeld kunnen worden en ook meer dan 90 procent van het werk van Johann Sebastian Bach speelbaar is, lijkt m.i. niet

houdbaar.

Zelfs de orgelwerken van een componist uit de Noord Duitse orgelschool als bijvoorbeeld Nicolaus Bruhns (1665-1697), zijn in de Michaelstemming niet zonder “kromme tenen” uit te voeren.

De Michaelstemming is een zogenaamde 1/5-komma-stemming en is beslist geen reconstructie van de oorspronkelijke stemming, maar slechts een compromis ten opzichte van een vermoedelijke originele stemming. Toch wordt er kennelijk nu voor de Michaelstemming gekozen, ondanks de (te) grote beperkingen en onmogelijkheden die deze stemming met zich meebrengt t.a.v. de keuze van de uit te voeren muziek. Ook dus zelfs orgelwerken uit de Noord Duitse orgelschool betreffend.

Er zal naar mijn mening naar een mildere stemming gezocht moeten worden bijvoorbeeld een gemodificeerde Neidhardt- I-stemming.

Voor de ingewijden:

C -1/6 G -1/6 D -1/6 A 0 E -1/6 B -1/6 Fis 0 Cis 0 Gis -1/12 Es -1/12 Bes 0 F 0 C.

Naar ik begrepen heb, zijn de originele manualen en pedaal weer teruggeplaatst in het orgel. De originele klavieren hebben echter geen zogenaamd kort octaaf. Als Schnitger een (gemodificeerde) middentoonstemming voor ogen heeft gehad, dan was het zeer aannemelijk geweest dat hij de klavieren had voorzien van een kort octaaf. Aangezien Schnitger toch gekozen heeft voor “volledige” klavieren (zowel manualen als pedaal) heeft hij op z'n minst open gestaan voor mildere stemmingsen. De hierboven genoemde gemodificeerde Neidhardt I-stemming lijkt me een goede en volstrekt verantwoorde keuze voor dit orgel en karaktersverschillen van de verschillende toonsoorten zullen zeker merkbaar zijn.

Indien men een gemodificeerde Neidhardt I-stemming toch te mild vindt, dan is de Werckmeister III-stemming in mijn optiek ook een verantwoorde keuze voor dit orgel. Een Werckmeister III-stemming is een zogenaamde 1/4- komma-stemming en bovendien een historische stemming. De stemming is ontworpen door Andreas Werckmeister (1645–1706) en beschreven in zijn Musicalische Temperatur uit 1691. De Werckmeister III-stemming is uitstekend bruikbaar voor orgelwerken uit de Noord-Duitse Barok. In deze stemming blijven de unieke karakters van de verschillende toonsoorten behouden.

Het lijkt me ook aannemelijk dat de Hollandse keurmeesters de oorspronkelijke stemming hebben beoordeeld met de in Holland gebruikelijke middentoonstemming als uitgangspunt. De bevindingen van de keurmeesters, genoemd in het citaat uit het keuringsrapport uit 1721, stroken met een Werckmeister III-stemming. Het is zeer aannemelijk dat de oorspronkelijke stemming van het orgel een Werckmeister-III stemming geweest is. In het boek Vijf eeuwen Zwolse orgels, geschreven door de vooraanstaande organoloog Dr. Maarten Albert Vente, wordt zelfs gesteld dat de keurmeesters in 1721 een Werckmeisterstemming hebben gehoord als oorspronkelijke stemming van het orgel.

Opvallend is dat veel Hollandse instrumenten na restauraties zelfs een gelijkzwevend stemming hebben gekregen. Te denken valt o.a. aan het Hagerbeerorgel (1639) in Alkmaar, het Duytschotorgel (1702) in de Nieuwe Kerk in Den Haag (restauratie 2023!), het Duytschotorgel (1683) in de Westerkerk te Amsterdam, het Müllerorgel (1738) in Haarlem. Het Müllerorgel (1734) in de Oude Walenkerk in Amsterdam is voorzien van een Neidhardt-stemming en klinkt ook 1/2 toon boven 440 Hz.

Indien de Michaelstemming daadwerkelijk manifest zal worden, blijft er slechts een dun boekje orgelmuziek over (in vergelijking met het totaal aan orgelrepertoire dat in loop der eeuwen is ontstaan) dat uitvoerbaar zal zijn op het orgel. Wat een verarming zal dat zijn, wat een verspilling van gemeenschapsgeld (rijk, provincie,

sponsoren en donateurs) en wat zal men binnen zeer afzienbare tijd een spijt hebben van deze keuze. Mijn zorg rond de keuze voor de Michaelstemming (Nordenstemming) heb ik reeds eerder (december 2025) geuit richting het bestuur en de directie van het Academiehuis én aan de Stichting Schnitgerorgel Zwolle. De SSZ heeft mij bedankt voor mijn bijdrage, maar het was voor mij teleurstellend dat ik op mijn schrijven geen enkele reactie vanuit het Academiehuis heb mogen ontvangen.

Tot slot wil ik een beroep op u doen, als College van B&W en leden van de gemeenteraad, om uw invloed aan te wenden om de keuze voor de Michaelstemming tegen te houden. Ik wil u vragen te pleiten voor een stemming die past bij de historie van het orgel, maar tevens passend is bij de uitvoering van een breed repertoire aan orgelmuziek, opdat een breed publiek kan blijven genieten van de muziek die op het Schnitgerorgel ten gehore wordt gebracht en een droom niet gaat eindigen in een nachtmerrie.

Met vriendelijke groeten,

5.1.2e

Legenda toegepaste uitzonderingsgrondslagen

In dit document zijn gegevens definitief geanonimiseerd op grond van:

Wet	Artikel	Omschrijving	Pagina's
Wet open overheid	Art. 5.1 lid 2 sub e	De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer	1, 3